

Dit is een versie van een artikel dat verscheen in *Interpretatie*, 2011 (19) nr. 5, blz 29-31.

Het citeren of doorgeven van deze tekst is toegestaan, mits met bronvermelding.

De auteur van deze tekst is dr. Piet van Veldhuizen – www.woordenmetzielenzin.nl

Amsterdamse ideologie

Over de bundel *God als koekenbakker*

De auteurs van de vorig jaar verschenen bundel God als koekenbakker¹ behoren tot de school waaruit ook Interpretatie is voortgekomen. Maar ik struikelde al over de titel. In dit artikel probeer ik te verwoorden waarom ik me ondanks de geestverwantschap bij deze bundel niet thuis kan voelen.

Ooit, ik zal een jaar of tien zijn geweest, betrapte mijn vader mij terwijl ik een verfblik probeerde open te wrikken met een van zijn beste schroevendraaiers. Hij nam mij verontwaardigd het gereedschap af. Terwijl hij het uiteinde van het instrument liefkozend controleerde, stak hij een lang betoog af over schroevendraaiers: hoe ze in de sleuf van een schroef moeten passen, hoe de scherp geslepen pasvorm van het schroevendraaierblad ook de schroef langer heel hield - *en passant* leerde ik ook nog veel over schroeven. Toen hij het gerei zorgvuldig had weggeborgen, was ik wijzer geworden, en begreep ik dat ik nooit meer mocht doen wat ik zojuist had geprobeerd. Maar ik bleef achter met een ongeopend verfblik.

Aan dat voorval moest ik denken toen ik de bundel *God als koekenbakker* had doorgenomen. Het gaat daarin over het bijbelse scheppingsbegrip. De bundel reageert op een aantal recente uitingen rondom het thema 'schepping': de oratie van Gijsbert van den Brink in 2008 over godskennis uit de natuur, de oratie van Ellen van Wolde in 2009 over Genesis 1:1 met een nieuwe interpretatie van de idee 'scheppen is scheiden' en de debatten in evangelische en rechtzinnige kringen rond creationisme en *Intelligent Design*.

Wat nu in deze bundel naar mijn gevoel gebeurt is, dat het bijbelse scheppingsbegrip in een sfeer van verontwaardiging terugggevorderd wordt van degenen die het oneigenlijk gebruiken. Er wordt met hartstocht uitgelegd waar dit begrip wél voor bedoeld is. Maar er lijkt geen spoor van belangstelling te zijn voor de vragen van de ander die tot het oneigenlijke gebruik leidden. Zoals mijn vader mij met dat verfblik liet staan, laat deze bundel de gewraakte gesprekspartners met hun vragen staan. Alsof de auteurs zo vol zijn van hun eigen perspectief, dat die ander met haar of zijn perspectief alleen maar als storend wordt ervaren.

Ik besef dat die indruk vooral ontstaat doordat de artikelen in deze samenstelling gebundeld zijn. Als ik de bijdragen elk afzonderlijk zou hebben gelezen, los van een onderlinge samenhang en los van de boektitel, zou ik de meeste ervan met instemming hebben begroet. Tenslotte is dit een bundel uit de Amsterdamse School, de stroming in de bijbelse theologie waaruit ook ons blad *Interpretatie* is voortgekomen en waarin ik het handwerk van de exegese heb geleerd. Maar de manier waarop deze zestien artikelen nu in koor spreken, beklemt mij.

¹ Mirjam Elbers, Rinse Reeling Brouwer e.a. (red.): *God als koekenbakker. Waarom schepping geen natuur is.* Om het levende woord, deel 19. Kampen: Kok 2010.

Ondertitel

De ondertitel van de bundel luidt: *Waarom schepping geen natuur is*. In het Woord vooraf schrijft Mirjam Elbers:

De redactie wil ... een vraagteken plaatsen bij de vanzelfsprekendheid waarmee schepping en natuur met elkaar worden gelijkgesteld. Bijbels gezien moet hier onzes inziens anders gesproken worden. (VII)

Uit het Woord vooraf begrijp ik dat dit boek een soort veelstemmige begeleidingsbundel wil zijn bij twee belangrijke boeken uit de Amsterdamse School: *Schepping van Paulus tot Genesis (2008)* van Karel Deurloo, en *Ouvertures van Genesis (2010)* van Frans Breukelman. Zo wordt een grote hoeveelheid geschut in stelling gebracht om het begrip 'schepping' te behoeden voor oneigenlijk, onbijbels gebruik. Oude vormen van 'natuurlijke theologie', nieuwe vormen van monistisch denken en natuurvergoddelijking, en fundamentalistische bijbelvisies storten zich allemaal op het bijbelse scheppingsverhaal en presenteren het als een verhaal over de natuur. Daartegenover houden de Amsterdammers staande:

Het scheppingsverhaal vertelt, in lijn met héél de bijbel, meer het verhaal van een reddende ontmoeting (tussen God en zijn mensen) dan van een natuurkundige verklaring voor het ontstaan van de natuur om ons heen. De bijbeltaal ligt dan ook meer in de sfeer van de relatie dan in de sfeer van de wetenschappelijke research. (Mirjam Elbers, 31)

Op die zinnen kan ik volmondig 'amen' zeggen. Hoe komt het dan dat het project van deze bundel, in mijn beleving, zo volledig uit de bocht vliegt?

De titel

In het Woord vooraf wordt vermeld dat de titel *God als koekenbakker* is ontleend aan een uitspraak van socioloog Joop Goudsblom, die in het *NRC Handelsblad* op sarcastische toon reageert op het betoog van Gijsbert van den Brink over God en de natuur. Deze typering leek de samenstellers 'een kernachtige samenvatting van het beeld van God de Schepper dat in het huidige discours dominant is...' (VII). Het is weliswaar 'niet de bedoeling om Van den Brink of zijn werk te attaqueren' (VIII), maar blijkbaar was de sarcastische toon van de NRC-reactie hun wel uit het hart gegrepen. Door deze woorden tot het motto te maken waaronder alle bijdragen van de bundel samenkomen, hebben de redacteuren ervoor gekozen om de opvatting van de mensen tegen wie ze het hebben van meet af aan te ridiculiseren. Dat zijn immers mensen die nog geloven dat God de wereld heeft gemaakt, dat de kosmos zijn maaksel is. Over zulke mensen en hun geloof mag blijkbaar met dedain gesproken worden. Ad van Nieuwpoort doet dat ook in zijn bijdrage:

Zo'n scheppergod houdt men misschien nog wel overeind in een alfacursus, maar de God van *The hour of Power* overleeft de woestijntocht van het boek Numeri niet. (60)

En dan lees ik bij Alex van Ligten, in een artikel dat op lichte toon pleit voor heiligverklaring van Charles Darwin:

Meestal gaat het voeren van de discussie met fundamentalisten op beleefde wijze, tenminste vanuit de niet-fundamentalisten. (...) Maar aan de kant van degenen die een letterlijke bijbelopvatting voorstaan, is die verdraagzaamheid ver te zoeken. (74)

Blijkbaar kunnen de samenstellers van de bundel niet meer horen hoe zij zelf met hun tegenspelers omgaan, door deze titel te kiezen en keer op keer neerbuigend over andersdenkende bijbellezers te spreken. Dat heeft volgens mij te maken met het feit dat de anti-ideologische beweging van de Amsterdamse School zelf een ideologie is geworden, gevangen in een begrippelijk kader dat dermate is gestold, dat het steeds moeilijker wordt om contact te maken met de vragen van de tijd.

Ideologie

Mirjam Elbers tekent de situatie als volgt:

Na de Tweede Wereldoorlog werd de dialectische theologie in het spoor van Barth dominant, al was het maar vanwege haar morele overwinning op de nazi-ideologie van 'Blut und Boden', die in zekere zin een 'natuurlijke theologie' was. Decennia lang verhiel men zich in de theologie op welke manier dan ook tot deze kritische theologie. Die tijden lijken mij inmiddels zo goed als voorbij. (26)

De Amsterdamse School was in het spoor van Barth en Miskotte een bevrijdingsbeweging. Ze leerde ons zien dat het geluid van de Bijbel een tegengeluid was, en is, tegen het 'natuurlijke' recht van spreken van gevestigde machten, tegen het natuurrecht van de sterkste. Ze leerde ons om, met de joden mee, de Naam van God wel schrijvend aan te duiden in de letters JHWH, maar zelfs niet te proberen om deze uit te spreken. Want God laat zich niet vangen in menselijke theorieën en begrippen, Hij laat zich niet inpassen in onze ideologieën. Hij roept ons om daaruit los te breken, en als vrije mensen gerechtigheid te oefenen.

Maar als ik nu deze bundel doorlees, krijg ik de indruk dat de auteurs precies weten wie of wat God is. Ze ontzeggen hun tegenspelers het recht om God ook maar op enige wijze in verband te brengen met de kosmos, met de oorsprongen van de natuurlijke werkelijkheid. Zelf spreken ze geregeld over daden van God en over Gods handelen, maar met de nodige schroom waag ik het te zeggen dat ze God in grote mate opsluiten in hun eigen woordspel. Hij wordt tot een functie in hun eigen Amsterdamse ideologie.

Want als God werkelijk anders en groter is dan mijn begrippen, moet het toch mogelijk zijn dat hij ook iets met de kosmos te maken heeft, en ook iets met de natuurlijke oorsprongen van ons bestaan, en dat hij, geheel buiten mijn controle om en niet op mijn voorwaarden, zich ook aan mijn tegenspelers laat kennen.

De dialectische theologie van Karl Barth en de exegetische methode van Breukelman c.s. zijn machtige breekijzers, en we kunnen nooit dankbaar genoeg zijn voor de manier waarop daarmee verstikkende werelden zijn opengebrouwen. Maar juist in die gerichtheid op bevrijding zijn ze niet bestemd om vereeuwigd te worden. Het komt vaak voor dat bevrijdingsbewegingen stollen en vervolgens het contact verliezen met de veranderde werkelijkheid. Ik had nooit gedacht dat ik dit nog

eens over onze Amsterdamse school zou zeggen, maar *God als koekenbakker* laat me wel met die indruk achter.

Natuur

Dat 'natuur' ook onder gelovigen in de belangstelling staat, heeft in onze dagen alles te maken met de grote vragen rond klimaat en duurzaamheid, en met het besef dat we rooibouw plegen op de ons omringende werkelijkheid. De schrijvers van *God als koekenbakker* vrezen een nieuwe vergoddelijking van de natuur (en dat gegeven verdient beslist aandacht), maar het nieuwe natuurbesef betekent ook een terechte 'ontgoddelijking' of onttovering van de mens zelf, die eindelijk weer bepaald wordt bij zijn verwantschap met en afhankelijkheid van de natuurlijke werkelijkheid. Maar in plaats van te zoeken naar mogelijkheden om in deze grote vragen tot gelovig en bijbels spreken te komen, willen de Amsterdammers ons radicaal bij de natuur weg hebben. Ze lijken ervan overtuigd dat God, hun God, niets met de natuur heeft. Zo beveelt Mirjam Elbers het boek van Karel Deurloo (*Schepping van Paulus tot Genesis*) aan, omdat daarin wordt aangetoond dat heel die rijke natuurlyriek in de Psalmen niets te maken heeft met het idee dat je God zou kunnen kennen of vermoeden door naar de zon, de maan, de bergen of de zeeën te kijken. Neem Psalm 19 (*Zoals de hemel verhaalt de glorie van God, en het gewelf meldt wat zijn handen maken...*): denk niet dat het daar echt over de kosmos gaat. 'De psalm is een poëtische verbeelding van wat het betekent als het Woord van JHWH als een zon over de mens opgaat' (29)

Niet de eigen vooronderstelling van de lezer (over God als de grote regisseur van het heelal) moet het kader zijn waarin de bijbel wordt gelezen, maar het geheel van de bijbel zelf moet dat kader zijn. (25)

Dat wil ik aanvaarden, maar ik krijg steeds meer de indruk dat het geheel van de Bijbel hier in een ideologische houdgreep geklemd ligt. Ik heb van de Amsterdammers geleerd dat zinsorde en volgorde belangrijk zijn. Maar dat Genesis 1 vooraan is geplaatst in de Tora, mag ik niet met begin of oorsprong verbinden: Genesis 1 kan volgens Deurloo alleen vanuit Paulus goed worden gelezen en volgens Van Nieuwpoort alleen vanuit het laatste hoofdstuk van de Tora, als vergezicht van Mozes. Dat levert belangrijke gezichtspunten op, maar het laat geen millimeter ruimte voor een andere lezer, ook niet voor de auteurs en de oorspronkelijke lezers die het zonder deze grote verbanden hebben moeten stellen.

De dichters van de psalmen zaten niet onder de tl-buizen van een Amsterdamse bibliotheek over hun papier gebogen. Ook als ze leefden vanuit een bevrijdingsbeweging, met een God die het opneemt voor armen en verdrukten, leefden ze onder de sterrenhemel en op de echte aarde. Die hemel en aarde worden in de Bijbel onttoverd en ontgoddelijkt, maar juist zo worden ze in een verhouding tot God en tot de mensen gezet. Uit *God als koekenbakker* krijg je de indruk dat God niets met dieren heeft en dat zijn dienaren een hekel hebben aan de buitenlucht. Het gaat alleen om de ideologische strijd. Maar op deze manier laten de samenstellers van deze bundel een groot en actueel terrein van vragen volledig over aan anderen, in wie ze geen fiducia hebben. Vanuit hun eigen preoccupatie lijken ze de relevantie van die vragen niet te willen zien. Zoals mijn vader zijn schroevendraaier in veiligheid bracht, en mij met een ongeopend verfblik achterliet.